

Making and Breaking the Rules. Discussion, Implementation, and Consequences of Dominican Legislation, Cornelia LINDE (ur.), Oxford University Press & German Historical Institute London, Oxford, 2018., XII + 438 str.

Oxford University Press u suradnji s German Historical Institute London objavio je 2018. godine knjigu *Making and Breaking the Rules. Discussion, Implementation, and Consequences of Dominican Legislation*. Riječ je o zborniku radova s međunarodnog i interdisciplinarnog znanstvenog skupa održanog od 6. do 8. ožujka 2014. godine u Londonu. Urednica knjige je Cornelia Linde, tadašnja znanstvena suradnica na Odjelu za srednjovjekovnu povijest Njemačkog povijesnog instituta u Londonu. Zbornik istražuje dominikansko zakonodavstvo od XIII. do XVI. stoljeća u različitim pokrajinama Reda propovjednika s obzirom na mehanizme donošenja pravila, njihovo održavanje i posljedice njihova kršenja u brojnim područjima redovničkog života.

Knjiga je veličine 220 x 140 mm, ima tvrdi uvez i ovitak s naslovnom ilustracijom flagelacije sv. Dominika. Na prvim stranicama, koje su numerirane rimskim brojkama (VI–XII), pronalazimo »Uvodnu riječ« glavnog urednika knjižnog niza »Studies of the German Historical Institute London«, »Sadržaj« i »Popis kratica«. Ostatak knjige, koji je numeriran arapskim brojkama (1–438), sadrži uvodni članak i sedamnaest znanstvenih radova, od kojih su neki popraćeni tablicama i slikama, »Bilješke o autorima« i jedinstveno »Kazalo« imena osoba, mjesta i pojmova. Popisa literature nema ni na kraju pojedinih radova ni na kraju knjige.

U uvodnom članku »Making and Breaking the Rules: An Introduction to Sources and Perspectives« Cornelia Linde ističe da knjiga obuhvaća tri međusobno povezana područja istraživanja dominikanskog zakonodavstva tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, a to su oblikovanje pravila, njihova primjena i posljedice nepridržavanja pravila. Normativni izvori istraživanja pravni su tekstovi koji sadrže idealna regulatorna načela i zato nisu dovoljni kod povijesnog tumačenja dominikanskog zakonodavstva. Zbog toga je trebalo uzeti u obzir i nenormativne tekstove koji otkrivaju kako su se pojedinci i zajednice odnosili prema pravilima reda u pojedinim područjima svakodnevnog života, npr. kod podučavanja, u liturgijskoj praksi ili kod izgradnje crkava. Različiti stručnjaci istražili su različite vidove poslušnosti i neposlušnosti kod dominikanaca i što se događalo u slučaju nepostojanja pravila ili nemogućnosti da se važećim pravilima reguliraju određeni vidovi dominikanskog života.

Prvi dio knjige (»Discussion«) sadrži šest radova koji pokazuju kako su srednjovjekovni dominikanci općenito i u posebnim slučajevima donosili zakonske odredbe na temelju zajedničkog raspravljanja, promišljanja i zaključivanja. Opći prikaz dominikanskog zakonodavnog sustava pronalazimo u radu Gerta Melvillea (»The Fixed and the Fluid: Observations on the Rational Bases of Dominican Constitution and Organization in the Middle Ages«) koji objašnjava da je riječ o razložnom proceduralnom sustavu kojim se nastojala uspostaviti ravnoteža između nepromjenjive zakonske jezgre (*constitutiones* – *konstitucije*) i povremenih zakonodavnih intervencija (npr. *Admonitiones* – *opomene*) kao odgovora na promjenjive okolnosti dominikanskog života. Nove okolnosti za dominikanski red pojavile su se 1232. godine kad je papa Grgur IX. utemeljio Rimsku inkviziciju i njezinu

službu povjerio ponajprije prosjačkim redovima. Christine Caldwell Ames («Obeying God, Not Man: Heresy, Inquisitors, and Obedience in the Dominican Order») istražuje problem poslušta i neposlušta s obzirom na jedinstven položaj dominikanskih inkvizitora koji su kršenje pravila Reda nerijetko opravdavali svojim zavjetom poslušta papi. Novi pogled na odnos dominikanaca prema polifoniji pronalazimo u radu Christiana Thomasa Leitmeira («Dominicans and Polyphony: A Reappraisal of a Strained Relationship»), koji opovrgava prevladavajuće mišljenje da je red od svojeg početka zabranjivao polifoniju, pokazujući da su dominikanska pravila o izvođenju liturgijske glazbe bila razmjerno općenita i zato je bila moguća pojava različitih glazbenih izvedbi i obrada. Harvey J. Hames («The Dominicans and Mission: Looking Again at the Barcelona Disputation of 1263») revidirao je izvore o tzv. Barcelonskoj raspravi, koja je održana 1263. godine na dvoru aragonskog kralja Jakova I. Osvajača, između dominikanca Pabla Christianija, obraćenika sa židovstva, i Nachmanidesa, uglednoga srednjovjekovnog židovskog učenjaka. Hames zastupa novo stajalište prema kojemu cilj reda nije bilo obraćanje Židova na kršćanstvo, nego dokazivanje i jačanje kršćanske vjere putem propovijedanja, raspravljanja i ispitivanja. Sita Steckel («Rewriting the Rules: The Secular–Mendicant Controversy in France and its Impact on Dominican Legislation, c. 1230–1290») usmjerila je pozornost na razdoblje XIII. stoljeća kad se svjetovno svećenstvo – koje je smatralo da novi redovi svojom neovisnošću o biskupskoj vlasti i traženjem papinskih povlastica ugrožavaju položaj dijecezanskog klera – suprotstavilo propovijedanju, podučavanju i dušobrižništvu prosjačkih redova. Pozivajući se na krizu Sveučilišta u Parizu 1250-ih godina i raspravu o položaju mendikanata na Drugome lionskom saboru 1274. godine, Steckel istražuje kako je sukob između svjetovnog svećenstva i prosjačkih redova odredio dominikansko zakonodavstvo XIII. stoljeća. U posljednjem radu ovog dijela knjige Matthew Champion («Black and White: Dominican Reform and Heretical Inversion in the Fifteenth–Century Low Countries») objašnjava utjecaj borbe protiv heretika na reformu opservantskog života i jačanje zavjeta poslušta među dominikancima sjeverozapadne Europe u XV. stoljeću. Champion analizira istaknute kasnosrednjovjekovne protuheretičke i demonološke spise te pokazuje kako je groteskno iskrivljavanje redovničkih pravila što su činile sotonističke sekte potaknulo brojne dominikanske zajednice da snažnije kodificiraju svoj život i obdržavaju zavjet poslušta.

Drugi dio knjige («Implementation») sadrži sedam radova koji govore o primjeni postojećeg zakonodavnog sustava u liturgiji, arhitekturi, studiju i propovijedanju, ali i o organizaciji samostanskog života kad nisu postojala potrebna pravila u važećim kodeksima. Prva dva teksta analiziraju izabrane liturgijske knjige kako bi se istražila ujednačenost dominikanskoga srednjovjekovnog bogoslužja. Na temelju komparativne analize dominikanskih napjeva s kvadratnom notacijom Eleanor Giraud («*Totum officium bene correctum habeatur in domo: Uniformity in the Dominican Liturgy*») zaključuje da je reorganizacijom bogoslužja u vrijeme učitelja reda Humberta de Romansa (1254.–1263.) najvećim dijelom implementirana kodificirana ujednačenost liturgijskih tekstova i prakse. Na primjeru dominikanskih antifonara iz srednjovjekovne Dalmacije Hrvoje Beban («*Nullus scienter litteram aut notam motet: Dominicans [Dis]Obeying the Regulations for the Copying of Chant Books. An Example from Late Medieval Dalma-*

tia») pokazuje da su postojala regionalna odstupanja od standardizirane dominikanske liturgije u slučajevima neznatnog alteriranja propisanih melodijskih tekstova. Sebastian Mickisch («Architecture and Space in the Dominican Order: On the Impact of Norms and Concepts in Early Normative and Narrative Sources») i Mercedes Pérez Vidal («Legislation, Architecture, and Liturgy in the Dominican Nunneries in Castille during the Late Middle Ages: A World of *diversitas* and Peculiarities») objašnjavaju da arhitektura reda, za razliku od liturgije, nije bila strogo zakonski određena, nego je uglavnom bila pod utjecajem lokalnih stilova i običaja te nerijetko uvjetovana patronatom crkvenih i plemićkih velikodostojnika, iako su se graditelji nastojali držati općeg ideala siromaštva i estetske jednostavnosti kao vidljivog znaka posvećenog života. Jonathan Rubin («The Beginnings of the Study of Foreign Languages in the Dominican Order: Regulation, Implementation, and Impact») govori o lingvističkoj tradiciji reda i pokazuje da je dominikansko zakonodavstvo sadržavalo niz odredaba o studiju stranih jezika, ali je zapravo bilo vrlo malo jezičnih institucija, pa je učenje najčešće bilo neformalno. Pozornost privlači također činjenica da se jezici nisu studirali samo zbog propovijedanja nekršćanima nego zbog prevođenja, pisanja polemičkih spisa i diplomatskih aktivnosti, kao što je vidljivo na primjeru učenja hebrejskog, arapskog i drugih orijentalnih jezika u bliskistočnim pokrajinama dominikanskog reda. Na primjeru dominikanskih monahinja iz XV. i XVI. stoljeća u Portugalu, Gilberto Coralejo Moiteiro («Clarifying the Rules: A Normative System for the Observant Dominican Nuns [Portugal, Fifteenth and Sixteenth Centuries]») pokazuje da zakonodavni tekstovi često nisu bili dostatni za reguliranje svakodnevnog samostanskog života pa je trebalo uzeti u obzir i dopunske nenormativne izvore. Tako je *Regula beati Augustini episcopi – Pravilo bl. Augustina biskupa* tekst koji sadrži osnovna načela redovništva, poput zajedništva utemeljenog na jedinstvu duha i volje, dok je pseudoaugustinska zbirka *Sermones ad fratres in eremo – Propovijedi braći pustinjacima* poslužila kao njegova nadopuna u obliku specifikacije različitih vidova redovničkog života, iako je riječ o tekstu koji nije imao službeno odobrenje vlasti reda, ali je bio općeprihvaćen među monahinjama kao obvezujući dodatak zakonskoj regulativi. U posljednjem tekstu drugog dijela knjige Anne Holloway («Performance Management: Creating Order in Thirteenth–Century Dominican Preaching») zaključuje da dominikansko umijeće propovijedanja nije bilo utemeljeno ponajprije na normiranim priručnicima, nego na živim primjerima, tj. nasljedovanju propovjednika koji su svojim životom nadahnjivali *vita apostolica* ili *imitatio Christi*, i egzemplarima, tj. narativnoj propovjedničkoj građi kojom su se dominikanci koristili naročito kod izlaganja zahtjevnih teoloških tema.

Treći dio knjige («Consequences») sadrži četiri rada koji istražuju primjere kršenja pravila i propisane načine kažnjavanja neposluha. Tekst Wolframa Hoyera, OP («*Volumus ut carceres fiant: Medieval Dominican Legislation on Detention and Imprisonment*») prvi je povijesni prikaz kazne zatvora u redu, a temelji se na istraživanju konstitucija i akata općih skupština od XIII. do početka XVI. stoljeća. Opća skupština u Pisi 1276. godine potvrdila je zatvaranje kao mjeru kaznenog zakonodavstva, pri čemu je određeno da svaki samostan treba imati vlastiti prostor za izdržavanje kazne. Glavni prijestupi zbog kojih su dominikance kažnjavali zatvorom tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka su apostaza; bora-

vak izvan samostana bez odobrenja poglavara, a bez namjere da se napusti red; odlazak u Rim da bi se posjetila kurija učitelja reda, a bez dopuštenja provincijala, ili da bi se posjetila papinska kurija, a bez dopuštenja učitelja reda; miješanje u stvari koje se odnose na rat i politiku; bavljenje privatnim poduzetništvom; težak prijestup protiv zavjeta čistoće, tj. heteroseksualni i homoseksualni spolni odnos; pobuna, nasilje i krivotvorenje; sramoćenje i klevetanje; bavljenje alkemijom i zazivanje demona; drugi prijestupi, poput kockanja ili studiranja na svjetovnim učilištima u mjestima gdje nema samostana. Cornelia Linde (»Disciplinary Deportations: Forced Resettlement as a Means of Control and Correction«) govori o deportaciji – disciplinskom preseljenju u drugi samostan ili provinciju, koja se primjenjivala kod prijestupa koji su ugrožavali skladno djelovanje zajednice, kao što su zavjera i vrijeđanje istaknutih službenika reda, s ciljem da se spriječi daljnji utjecaj prijestupnika i novi izgredi. Posljednja dva rada istražuju kršenje pravila i sankcioniranje neposluha u srednjovjekovnoj Skandinaviji. Johnny G. G. Jakobsen (»*Fratres regulares et irregulares: Dominican Implementation, Observation, and Violation of Rules in the Province of Dacia*«) zaključuje da je kršenje zavjeta siromaštva potaknulo opservantsku reformu na sjeveru Europe, koja je dominikancima u početku povratila izgubljeni ugled, ali je dugoročno imala kobne posljedice. Naime, zbog monaškog načina života iščeznule su društvene veze sa seoskim i gradskim obiteljima, a to je ujedno značilo gubitak presudne društvene potpore u XVI. stoljeću kad su luteranski propovjednici započeli s oštrim napadima na redovnike. Kirsi Salonen (»Dominicans from the Province of Dacia at the Well of Grace: Petitions from Scandinavian Dominicans to the Apostolic Penitentiary, c. 1450–1530«) pokazuje da su se dominikanci u nekim disciplinskim slučajevima obraćali zakonskim autoritetima izvan dominikanskog reda, pa su tako podnosili pismene molbe Apostolskoj pokorničarni za npr. odriješanje od priznate krivnje za nasilno ponašanje ili dispensu od obveze zakona reda u pojedinim slučajevima, kao što je nošenje habita ili zabrana kretanja od jednog samostana do drugoga.

Zbornik radova *Making and Breaking the Rules. Discussion, Implementation, and Consequences of Dominican Legislation* vrijedan je zbog nekoliko razloga. Riječ je o knjizi koja je posvećena području koje nije bilo dovoljno istraženo, a to je teorija i praksa kodificiranog uvođenja reda u brojna područja dominikanskog života tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka. Metodologija istraživanja je interdisciplinarna, teme su stručno obrađene i povijesno kontekstuirane, uz analizu brojnih zakonodavnih i literarnih tekstova, kodikoloških i muzikoloških dokaza te arhitektonskih ilustracija. Knjiga je svojom tematskom, kronološkom i geografskom opsežnošću iznijela na vidjelo dvije važne spoznaje: (1) na uravnotežen način i mnoštvom različitih primjera dokazana je trajna napetost između preskriptivnog zakonodavnog sustava i svakodnevnog redovničkog života; (2) napetost između redovničkih pravila i njihove primjene nije ugrozila opstanak i jedinstvo Reda propovjednika zato što je zakonodavni sustav svojom racionalnošću, fleksibilnošću i penaliziranjem omogućio da dominikanci odgovore na nove životne izazove, ali i da sačuvaju opće poslanje reda, a to je spasenje duša.

Nadamo se da će ovaj originalan i hvalevrijedan zbornik potaknuti daljnje istraživanje zanemarenih dijelova povijesti crkvenih redova i u našoj znanstvenoj i kulturnoj sredini. Knjigu stoga preporučujemo crkvenim povjesničarima, sociolozima, muzikolozima, litur-

gičarima, povjesničarima umjetnosti, ali i studentima te čitalačkoj javnosti zainteresiranoj za zanimljivo, jasno i poučno štivo.

Domagoj Polanšćak